

Rafał Moczko

„Omawiacze, laurkodawcy”, publicyści i krytycy

Krytyka literacka na łamach „Wiadomości”
w latach 1946–1956

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO

BARO

RAFAŁ MOCZKODAN

„OMAWIACZE, LAURKODAWCY”, PUBLICYSĆCI I KRYTYCY

***Krytyka literacka na łamach „Wiadomości”
w latach 1946–1956***

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA
TORUŃ 2013

RECENZENCI: prof. dr hab. Marian Kisiel
dr hab. Waław Lewandowski, prof. UMK

REDAKTOR PROWADZĄCY: Elżbieta Kossarzecka

PROJEKT OKŁADKI: Krzysztof Skrzypczyk

Na okładce wykorzystano rysunek tuszem Piotra Łabuźka (Baro) ze zbiorów Archiwum Emigracji

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2013

ISBN 978-83-231-3100-7

ISSN serii: 2084-0993

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, tel./fax 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa: Wydawnictwo Naukowe UMK

Spis treści

WSTĘP	7
Rozdział I. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE	10
1. Ramy czasowe	11
2. Krytyka literacka i dobór tekstów	18
Rozdział II. „WIADOMOŚCI” I ICH SYTUACJA W LATACH 1946–1956	29
1. Tło historyczne	29
2. Miejsce „Wiadomości”	35
3. Ideowy kształt pisma	43
4. Literatura na łamach „Wiadomości”	55
5. Opinie o „Wiadomościach”	66
Rozdział III. MIECZYŚLAW GRYDZEWSKI I POLITYKA REDAKCYJNA	72
1. Głosy o Grydzewskim	72
2. Kryterium „drukowalności” tekstu i jego miejsce w piśmie	75
3. Kryteria literackie	82
4. „Pismo robi się samo”	87
5. Pozyskiwanie recenzji	91
Rozdział IV. KRYTYKA W „WIADOMOŚCIACH” – KONTEKSTY I PUNKTY ODNIESIENÍ	109
1. Pion ideowy pisma a zadania literatury i krytyki	109
2. Wspólne cele, różne metody	125
3. Życie literackie – między rejestracją a animacją	140
4. Rubryki	160
5. Zapowiedzi, przedpłaty, prenumerata i reklama	167
5.1. Zapowiedzi	167
5.2. Przedpłaty	169
5.3. Prenumerata	172
5.4. Reklama	175
6. Listy do redakcji	179
7. Recenzje i szkice, czyli trochę statystyki	186

Rozdział V. „RODOWÓD SWÓJ CZERPIĄ, JAK DON KICHOT, Z MITÓW I TRWAJĄ – JAK MITY” – OBRAZ LITERATURY POLSKIEJ SPRZED 1939 ROKU ...	192
1. Adam Mickiewicz	193
2. Stefan Żeromski	210
3. Henryk Sienkiewicz	220
4. Bolesław Prus	226
5. Inni autorzy	234
Rozdział VI. „CHODZI JEDNAK O ZACHOWANIE PROPORCJI” – KRYTYCZNA RECEPCJA LITERATURY KRAJOWEJ	242
1. Prace naukowe i popularnonaukowe	243
1.1. Historia literatury	243
1.2. Historia	254
1.3. Inne prace	258
2. Literatura piękna	262
2.1. Proza	262
2.2. Biografie i wspomnienia	281
2.3. Poezje	284
3. Szkice i artykuły dotyczące „odwilży”	287
Rozdział VII. „POLSKA KSIĄŻKA, KTÓRA NAS WIĄŻE Z OJCZYZNĄ I TOWARZYSZY NA TUŁACZCE” – TEKSTY KRYTYCZNE POŚWIĘCONE LITERATURZE EMIGRACYJNEJ	293
1. Poezja	294
2. Proza	302
2.1. II wojna światowa	302
2.2. Emigracja – kraj – polskość	316
2.3. Inne	326
3. Prace naukowe	332
Rozdział VIII. „POMIJA Z PREMEDITACJĄ ABSOLUTNIE W S Z Y S T K O, CO DOTYCZY STOSUNKÓW POLSKO-SOWIECKICH” – OPINIE KRYTYKI O LITERATURZE ZACHODNIEJ	345
1. II wojna światowa i powojenny układ sił	347
2. Prace naukowe	361
3. Literatura piękna	368
ZAKOŃCZENIE	396
BIBLIOGRAFIA	410
INDEKS NAZWISK	420

Wstęp

Jacek Dąbała, odnosząc się do stanu badań nad emigracyjną krytyką literacką, czy może – mówiąc dokładniej – wskazując wyraźny ich niedostatek, we wstępie do swojej książki poświęconej twórczości krytycznoliterackiej Wita Tarnawskiego pisał:

Jedną z najważniejszych i nie omówionych dziedzin piśmiennictwa emigracyjnego jest krytyka literacka. Olbrzymia liczba tekstów, które informowały, oddziaływały i kształtowały poglądy emigrantów, domaga się poważnego potraktowania. Zanim to jednak nastąpi, istnieje potrzeba wielu szczegółowych, kompetentnych studiów, monografii o czołowych krytykach. Dopiero tego rodzaju perspektywa stworzy pogłębione i autentyczne tło dla przyszłej syntezy¹.

Spostrzeżenia te, wytyczające kierunek badań, do dnia dzisiejszego pozostają aktualne. Pomimo upływu ponad piętnastu lat stan badań nad krytyką emigracyjną nie zmienił się zasadniczo, a bibliografię poświęconych jej prac można uzupełnić zaledwie o około trzydzieści pozycji. Powody tego stanu rzeczy są – jak się wydaje – dwa.

Pierwszym jest wyraźny niedostatek zainteresowania badaniami skupionymi nie tylko na emigracyjnej krytyce literackiej, ale nad dorobkiem kulturalnym emigracji w ogóle. Bolesław Klimaszewski już w 1999 roku wskazywał na to zjawisko i przewidywał, że ponieważ dotyczy ono również autorów podręczników szkolnych „istnieje [...] duże prawdopodobieństwo, iż w XXI wieku polski pisarz emigracyjny kojarzyć się będzie młodzieży

¹ J. Dąbała, *Wit Tarnawski jako krytyk literacki*, Lublin 1995, s. 9.

wyłącznie z Mickiewiczem”². I choć dziś, po upływie kilkunastu lat, wypada stwierdzić, że przewidywania te nie sprawdziły się w swoim najczarniejszym scenariuszu, można jednak mówić o dwóch tendencjach, które dominują w obecnych badaniach nad literaturą emigracyjną. Jedną jest niewielka liczba powstających prac z tego zakresu (w kolejnych edycjach ogólnopolskiej Nagrody „Archiwum Emigracji” rejestrowanych jest do dziesięciu prac magisterskich i doktorskich poświęconych tematyce emigracyjnej). Drugą, skupianie się na najważniejszych zjawiskach czy nazwiskach, które stają się przedmiotem kolejnych opracowań (np. paryska „Kultura”, Czesław Miłosz, Jerzy Giedroyc, Witold Gombrowicz). Na tym tle badania nad emigracyjną krytyką literacką prezentują się jeszcze gorzej.

Kolejnym powodem jest duże rozproszenie tekstów krytycznoliterackich, z których większość nie została nigdy zebrana i wydana w edycjach krytycznych, więc czeka na swojego czytelnika i badacza w opasłych rocznikach uchodźczych periodyków lub, co jeszcze bardziej pogarsza sytuację, w pojedynczych egzemplarzach w zbiorach różnych bibliotek (przypadek londyńskiego „Życia”). Tu dodatkową trudnością – o czym będzie jeszcze mowa – są, wynikające ze specyfiki emigracyjnego życia literackiego – trudności metodologiczne, dotyczące m.in. ustalania korpusu tekstów, które miałyby się stać przedmiotem takiego badania.

W tym kontekście niniejsza praca nie ma ambicji wypełnienia luki badawczej, na którą wskazywał Dąbała, nie pretenduje także do miana szczegółowego omówienia zawartości treściowej tekstów krytycznoliterackich opublikowanych na łamach londyńskich „Wiadomości” w latach 1946–1956. Jest to zadanie – ze względu na ich liczbę i różnorodność – zgoła niemożliwe, a przy tym bezcelowe (teksty, które nie zostały w tej pracy przywołane, nie modyfikują ani nie poszerzają obrazu, jaki został w niej zarysowany). Nie omawiam w niej także wszystkich spotykanych w tych tekstach sposobów i form krytycznej deskrypcji czy wartościowania, nie kreślę także szczegółowych sylwetek poszczególnych krytyków. Liczba recenzentów, którzy w przywołanym dziesięcioleciu ogłaszali swoje prace w londyńskim tygodniku, mnogość tych, którzy czynili to zaledwie dwu- czy trzykrotnie, nie daje możliwości do przeprowadzenia tego typu badań.

² B. Klimaszewski, *Literatura emigracyjna w Polsce po przekroczeniu „czarnej dziury”*, [w:] *Powroty w zapomnienie. Dekada literatury emigracyjnej 1989–1999*, pod red. B. Klimaszewskiego i W. Ligęzy, Kraków 2001, s. 39.

Celem niniejszej pracy jest natomiast zwrócenie uwagi na pewne tendencje, uwarunkowane sytuacją emigracyjną sposoby lektury recenzowanych tekstów, wskazanie na punkty odniesienia, system powiązań i relacji, w jakie drukowane w „Wiadomościach” recenzje wchodziły między sobą, a także z innymi publikacjami tam się ukazującymi. Innymi słowy, interesująca wydaje mi się próba znalezienia odpowiedzi na pytanie dotyczące miejsca, jakie krytyka zajmowała w londyńskim tygodniku. Dodatkowo chciałbym zastanowić się nad (wynikającymi z powyższych powiązań) pełnionymi przez nią funkcjami, tym, jak miała ona szansę oddziaływać na emigracyjnego czytelnika, kształtując – z jednej strony – jego gusta literackie, z drugiej zaś pewien, jak sądzę, specyficzny sposób myślenia.

Założenia metodologiczne

Jak zaznaczono we wstępie, stan badań nad krytyką literacką emigracji niepodległościowej 1939–1989 nie przedstawia się imponująco. Powstałe do- tychczas prace z tego zakresu dążą albo do – jak w przypadku szkicu Józefa Bujnowskiego¹ czy artykułu Mariana Kisiela² – prób całościowych ujęć owego zagadnienia, albo do ukazania sylwetek i dokonań poszczególnych krytyków³, lub też wreszcie do omówienia wybranych zagadnień związanych z emigracyjną lub emigrantów dotyczącą krytyką⁴. Brakuje natomiast

¹ J. Bujnowski, *Szkic literacki i krytyka artystyczna*, [w:] *Literatura polska na obczyź- nie 1940–1960*, t. 1, pod red. T. Terleckiego, Londyn 1964, s. 265–443.

² M. Kisiel, *Krytyka literacka na emigracji*, [w:] *Literatura emigracyjna 1939–1989*, t. 2, pod red. J. Olejniczaka, Katowice, b.r., s. 210–229.

³ Zob. np. J. Dąbała, *Wit Tarnawski jako krytyk literacki*, Lublin 1995; J. Tomkowski, *Lekcja sceptycyzmu. Krytyka literacka w ujęciu Jerzego Stempowskiego*, [w:] *Sporne posta- ci polskiej literatury współczesnej. Krytycy*, pod red. A. Brodzkiej-Wald i T. Żukowskie- go, Warszawa 2003; A. Sobolewska, *Przeciw krytyce niezrozumiałej. Miłosz jako krytyk*, tamże; A. Nęcka, *Poeta jako krytyk. Glosa do sporów o literaturę*, [w:] *Trzeba się trzymać pięknych przyzwyczajęń. Twórczość Jana Darowskiego*, pod red. Z. Ożoga i J. Wolskiego, Rzeszów 2012.

⁴ Zob. np. D. Heck, „Stałem się skromnym sługą literatury”. *Józef Andrzej Teslar jako publicysta „Wiadomości”*, [w:] *Literatura utracona, poszukiwana czy odzyskana. Wokół problemów emigracji. Studia i szkice*, pod red. Z. Andresa i J. Wolskiego, Rzeszów 2003; N. Taylor-Terlecka, *Stosunek „polskiego Londynu” do literatury krajowej – stanowisko Ty- mona Terleckiego*, [w:] *Proza polska na obczyźnie. Problemy – dyskursy – uzupełnienia*, t. 1, pod red. Z. Andresa, J. Pasternskiego, A. Wał, Rzeszów 2007; B. Karwowska, *Kate- goria wygnania w anglojęzycznych dyskursach krytycznoliterackich. Czesław Miłosz, Josif Brodski*, [w:] *Pisarz na emigracji. Mitologie, style, strategie przetrwania*, pod red. H. Gosk i A. S. Kowalczyka, Warszawa 2005; W. Lewandowski, *Tymon Terlecki czyta Wierzyńskie-*

opracowań, które patrząc na problem szerzej niż z perspektywy poglądów czy idei wpisanych w teksty krytyczne jednego (lub o jednym) autora, nie mają jednocześnie ambicji bycia tekstem syntetyzującym, opisującym całość zjawiska zwanego emigracyjną krytyką literacką.

Drugim brakiem, o którym warto także wspomnieć, jest niedostatek prac nad uchodźczym i emigracyjnym czasopiśmiennictwem. Obserwowanemu w ostatnich latach zainteresowaniu paryską „Kulturą” nie towarzyszą prace poświęcone innym pismom, w tym m.in. londyńskim „Wiadomościom”. I jakkolwiek widać tu pewne ożywienie⁵, to jednak redagowany przez Grydzewskiego tygodnik w dalszym ciągu wymaga pogłębionych studiów i badań. W niniejszej pracy staram się – w miarę możliwości – wypełnić tę lukę w odniesieniu do drukowanej na jego łamach krytyki literackiej, jednakże z racji tego, że sam termin „krytyka literacka” rozumiem tu dość szeroko, a wydzielenie tylko fragmentu historii pisma może nie być oczywiste, chciałbym na wstępie dookreślić dwa obszary, których opisanie pozwoli na wyznaczenie zakresu materiałowego niniejszej pracy. Będą nimi: ramy czasowe i przyjęta definicja krytyki literackiej.

1. Ramy czasowe

Pytanie pierwsze, które należy postawić, dotyczy zasadności pisania o obecności krytyki literackiej w „Wiadomościach” jedynie w ciągu pierwszych lat istnienia pisma. Wydawać się może, że tak zawężona perspektywa („Wiadomości” ukazywały się w latach 1946–1981, a więc przez trzydzieści pięć lat) nie pozwoli na nakreślenie dostatecznie wyrazistego obrazu. W moim przekonaniu tak nie jest, co postaram się udowodnić w dalszej części pracy.

go, [w:] tegoż, ...*Strofy dla mew i mgieł... Z dziejów literatury drugiej emigracji (i jej relacji komunikacyjnych)*, Toruń 2005.

⁵ Zob. A. S. Kowalczyk, *Jerzy Giedroyc – Mieczysław Grydzewski. Dwa style bycia emigrantem*, [w:] *Pisarz na emigracji...*; M. Lutomiński, *O poetyce listu do redakcji na przykładzie emigracyjnego tygodnika „Wiadomości” z lat 1955–1958*, [w:] *Proza polska na obczyźnie...*; tegoż, *Mickiewicz i okolice. Tematy romantyczne na łamach londyńskich „Wiadomości” z lat 40. i 50. XX wieku*, Toruń 2012; M. Woźniak-Łabieniec, *Życie pośmiertne „Wiadomości Literackich”. Wokół „Wiadomości” londyńskich Grydzewskiego i „Nowin Literackich” Iwazskiewiczza w świetle dokumentów cenzury*, [w:] *„Lancetem, a nie maczugą”. Cenzura wobec literatury i jej twórców w latach 1945–1965*, pod red. K. Budrowskiej i M. Woźniak-Łabieniec, Warszawa 2012.